

LA PROMOCIÓ DE LA GENEALOGIA, L'HERÀLDICA I LA NOBILIÀRIA DINS LA HISTÒRIA EN GENERAL

ARMAND DE FLUVIÀ I ESCORSA
Universitat de Barcelona

RESUM

S'intenta remarcar la importància que tenen aquestes disciplines —durant molts anys menystingudes pels historiadors— com a ciències auxiliars de la història i l'arqueologia, i se'n donen alguns exemples notoris.

PARAULES CLAU

Genealogia, heràldica, nobiliària.

ABSTRACT

This paper tries to stress the importance of the subjects —undervalued by historians for many years as helping sciences to History and Archeology—, offering some notorious examples.

KEY WORDS

Genealogy, heraldry, studies of nobility.

Sento un gran respecte per la Societat Catalana d'Estudis Històrics, i una certa enveja envers els historiadors. Vaig equivocar la carrera, però me'n vaig adonar quan ja era massa tard i se'm feia molt feixuc començar-ne una altra. Havia d'haver cursat història i no dret, què hi farem! I com que no m'he dedicat al dret, he procurat fer-ho en allò que més podia apropar-se a la història: algunes de les seves ciències auxiliars, concretament, la genealogia, l'heràldica i la nobiliària.

Aquesta col·laboració, que m'ha estat demanada, m'ha neguitejat bastant pel fet de no ser historiador i, per tant, de no saber enfocar les meves recerques des del punt de vista, la metodologia i l'anàlisi d'un bon historiador.

Pel que fa a la genealogia, quan el 1968 vaig entrar a la *Gran enciclopèdia catalana* (on vaig redactar la majoria de les veus de genealogia —principalment amb els arbres genealògics dels llinatges més importants dels Països Catalans—, heràldica i nobiliària, amb tots els títols concedits als esmentats Països) em vaig proposar prestigiar-la, principalment pels historiadors, la majoria dels quals la menyspre-

aven completament, i amb molta raó: fins a aquell moment (i ara també, però no tant) els genealogistes s'havien dedicat a inventar llegendes sobre els orígens dels llinatges. Com més noble i important era un llinatge, més important i antic era el genearca que se li atribuïa: els Montcada se'ls feia descendir dels ducs de Baviera; els Oms, d'un fill del rei visigot Ataülf;¹ els Rocabertí, dels reis merovingis; els Pilo, de Sardènia, de Guifré I el Pilós; els Cardona, d'una germana de Carlemany; els Centelles, dels ducs de Borgonya; els Copons, de la família senatorial romana dels Coponio, i un llarg etcètera. Això s'ho creia tothom i, fins i tot, els mateixos sobirans ho declaraven en privilegis. Una altra especialitat de genealogistes poc escrupolosos ha estat la falsificació de genealogies per tal d'entroncar un client amb una família de la noblesa o amb un títol nobiliari. Per aconseguir-ho no han dubtat gens a manipular o destruir documents originals, o a fabricar-ne de nous fent-los passar per vells. També han recorregut als expedients anomenats *ad perpetuam rei memoriam* amb presentació de testimonis comprats i als quals se'ls feia dir el que l'interessat volia. Per un d'aquests expedients, per exemple, Josep Bofarull i Rafart aconseguí la rehabilitació, el 1872, de la baronia de Ribelles, després d'haver comprat el castell i que una sèrie de testimonis haguessin declarat que descendia del llinatge noble dels Ponç, barons de Ribelles.² Un cas semblant fou el de Felip Riera i Rosés Guillem i Anglí (els seus quatre primers cognoms), comerciant nascut d'una família de perxers i pagesos de Sant Vicenç de Llavaneres establerts a Barcelona, i primer marquès de Casa Riera des de 1833. Per tal de poder ingressar, el 1830, a l'orde de Carles III, que requeria proves de noblesa, es convertí, mitjançant la falsificació de partides sacramentals, en Felipe Riera y Rocés Morán y Díaz del Pedregal, *hidalgo asturiano*.³ Pels mateixos procediments, un membre de la família dels Amat, de Sabadell, cosí germà de l'arquebisbe, va fer falsificar, vers el 1753, la seva genealogia per entroncar-se amb els Amat de Palou i així poder obtenir una canongia de Sevilla, on es requeria la qualitat noble per ser canonge;⁴ els Bertran de la fa-

1. «La casa de Oms (tubo principio en los años de 476) que empezó el Imperio de los godos en su Rey Ataulfo, lo que a mas de constar por varios papeles de esta casa lo fima tambien el emperador Carlo Magno por los años de 800' en que da la razón este emperador expresando que el motibo de llevar corona Real Don Arnaldo de Oms, primer vervesor de Montescot y su Capitán General, era por ser nieto descendiente en línea recta de dicho Athaulfo, Rey de España, que en los años 416 dio principio al Imperio Godo.» (ANC, Fons Marquesos de Castellodosrius, 2; llinatges Santapau i Oms de Santapau, 2.1.1; documentació genealògica i familiar).

2. «Don Amadeo primero, por la gracia de Dios y la voluntad nacional Rey de España [...] atendiendo a las razones expuestas por vos Don José de Bofarull [...] tuve a bien disponer se expidiese a vuestro favor Real Cédula de sucesión y confirmación, en concepto de Título del Reino, en la Baronía de Ribelles, una de las nueve que se concedieron en el antiguo Principado, y de la cual disfrutó vuestro ascendiente Don Gisper Pons de Ribelles [...]» (AHN, Consejos Suprimidos, llig. 8987, núm. 507).

3. AHN, Sección de Órdenes Militares, Carlos III, exp. 2072, any 1830: Felipe Riera y Rocés Morán y Díez del Pedregal.

4. Esteve CANYAMERES I RAMONEDA (2000), «Les falsificacions nobiliàries: el cas dels Amat de Palou originaris de la vila de Sabadell», *Paratge* (Barcelona), núm. 11.

mília barcelonina del que fou ministre de la corona, Josep Bertran i Musitu, descendent de l'arquitecte Pere Bertran, constructor del pont de Molins de Rei i del nou convent dels agustins de Barcelona, el 1728, per gràcia d'un altre genealogista sense escrúpols s'han vist descendir d'un Josep Bertran i Valentí, de Tortosa, agriciat amb el privilegi de Ciutadà Honrat de Barcelona el 1665. El mateix ha succeït amb famílies com ara els Ayguavives, que per un bon matrimoni van heretar els marquesats de Las Atalayuelas i Guardia Real, però dels quals no conec cap privilegi de noblesa. O els Pascual, de la família del jurista Manuel Maria Pascual i de Bofarull, entre d'altres. Alguns genealogistes, a més d'ennobrir, mitjançant l'engany, els seus clients, es van ennobrir ells mateixos. Els casos més coneguts a casa nostra són els de Felip de Salvador i de Solà, Pedro de Carvajal y de Serrano, Francisco José Morales y Roca i Ricard de Vigo i Badia, que ho aconseguiren alterant o destruint documents.⁵

La publicació, amb el màxim rigor científic, a la *Gran enciclopèdia catalana*, de la genealogia dels més importants llinatges feudals catalans penso que ha contribuït a despertar l'interès dels historiadors envers la genealogia, que la veiessin amb uns altres ulls i s'adonessin de la seva importància. Perquè les relacions familiars poden explicar, per exemple, que un tal personatge assolís un paper important en el camp de la política, de l'exèrcit, de l'administració o de l'església gràcies a ser fill, germà, cunyat, nét o nebot d'un personatge influent. I és que és immens el grau de desco-neixement que tenim de la parentela, fins i tot la més propera, de la majoria dels personatges de la nostra història medieval, i també de la moderna.

Per contribuir d'alguna manera al coneixement de les famílies de la noblesa catalana, he enllestit un *Nobiliari general de Catalunya (segles IX-XXI)*. Es tracta d'un treball genealògic que aplega, en forma d'arbres, unes tres mil famílies de la noblesa catalana que, penso, haurà de ser una eina fonamental i de gran utilitat per als investigadors i afeccionats, tant nacionals com estrangers, per tal de situar o emmarcar familiarment els personatges dels seus treballs o del seu interès. Inclou famílies del Principat (evidentment amb la Catalunya Nord) amb les seves línies o branques asentades en altres països d'Europa i Amèrica, i famílies estrangeres ennoblides a Catalunya. L'obra es presenta en cinc volums: el primer comprèn les famílies comtals i vescomtals; el segon, la noblesa immemorial; el tercer i el quart, les famílies ennoblides mitjançant privilegi reial a partir del segle XIV, tant d'origen urbà com rural, i el cinquè abasta les famílies ennoblides per concessió de títol nobiliari després de l'anomenada *confusió d'estats*, vers el 1831, quan els monarques van deixar de con-

5. Armand de FLUVIÀ I ESCORSA (2000), «Informe sobre la noblesa dels Salvador», *Paratge* (Barcelona), núm. 11; Armand de FLUVIÀ I ESCORSA (2000), «La pretesa noblesa dels Bofarull de Savallà del comtat i de Santa Coloma de Queralt, traslladats a Mataró», *Paratge* (Barcelona), núm. 12; Armand de FLUVIÀ I ESCORSA (2000), «Informe sobre la noblesa d'uns Roca, endollats a uns homònims de Vilafranca del Penedès», *Paratge* (Barcelona), núm. 12; Armand de FLUVIÀ I ESCORSA (2001), «La noblesa dels Ayguavives, els Bertran, els Pascual, els Viala i els Vigo», *Paratge* (Barcelona), núm. 13.

cedir privilegis d'ennobliment. Obres com aquesta ja fa anys que han estat realitzades en altres països d'Europa.⁶

Una altra particularitat que vaig trobar quan vaig elaborar moltes de les entrades biogràfiques de la GEC era el poc coneixement que teníem dels llinatges i també dels llocs i les dates de naixement i defunció d'un gran nombre de personatges històrics del nostre país —comtes reis, comtes i vescomtes, principalment—,⁷ sobretot si ho comparem amb el que s'esdevé en altres països com ara França, Alemanya o Anglaterra. A molts pocs historiadors els ha interessat esbrinar tot aquest munt de dades, així com una sèrie de punts que encara resten obscurs o dubtosos. Alguns exemples: la paternitat de Ramon de Cardona-Anglesola i de Requesens, afavorit, pel que se suposa que fou el seu veritable pare, el rei Ferran II el Catòlic, amb una sèrie d'importantíssims càrrecs i títols que no tenien relació amb els escassos mèrits que havia reunit: virrei de Sicília i Nàpols, capità general de la Santa Lliga; el que s'esdevingué amb el fill —de nom ara per ara desconegut— de Jaume d'Aragó (†1477), baró d'Arenós, últim membre baró —il·legítim, però— del Casal de Barcelona; la relació, si hi és, o la identitat entre Galceran de Salàs (†1184), el germà d'Ermengol VII d'Urgell, i el noble besaluenc, Galceran de Sales (†c. 1186); la relació familiar de García Pedriz, intítulat comte de Pallars, el seu germà, Martín Pedriz, i la seva mare, *domna Maior*, amb els comtes de Pallars Jussà, vius, almenys, entre 1185 i 1193; l'origen català del descobridor del Nou Món, Cristòfor Colom, que, amb tota seguretat, no era genovès,⁸ així com el llinatge de la seva muller; l'autenticitat del testament de la infanta Peronella d'Aragó, i també la pretesa donació del regne a favor del seu fill, el comte rei Alfons I el Cast, al meu entendre possiblement falsificats en època de Pere III el Cerimoniós quan va voler ser succeït per la seva filla, la infanta Cons-

6. Wilhelm Karl PRINZ ZU ISENBURG, Frank FREYTAG VON LORINGHOVEN (baró) i Detlev SCHVENNICKE (1980-2003), *Europäische Stammtafeln zur geschichte der Europäischen Staaten*, 25 v., Marburg; G. A. STARKE VERLAG (1951-2003), *Genealogisches Handbuch des Adels* (amb més de 125 volums publicats, dividits en diferents seccions: Fürstlichen Häuser, Gräflichen Häuser, Freiherrlichen Häuser i Adelligen Häuser, les tres darreres subdividides cadascuna en A per a les cases immemorials i B per a les de privilegi), Limburg an der Lahn; FRANCISCO FERNÁNDEZ DE BETHENCOURT (1897-1920), *Historia genealógica y heráldica de la monarquía española. Casa Real y Grandes de España*, 10 v., Madrid; *Anales de la nobleza española* (des de 1887, *Anuario de la nobleza española*), 15 v., Madrid, 1880-1890 i 1908-1916; Santiago SOBREQÜÉS i VIDAL (1957), *Els barons de Catalunya*, Barcelona.

7. Armand de FLUVIÀ i ESCORSA (1989), *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya. Cronologia de comtes i vescomtes*, Barcelona.

8. CENTRE D'ESTUDIS COLOMBINS (1993), *Colom i el món català*, Barcelona; Josep M. ORTADÓ i MAYMÓ (1992), *Catalunya, la nació descobridora d'Amèrica*, Barcelona; Jordi BILBENY (1998), *Notícia històrica de la descoberta catalana d'Amèrica, segons les fonts catalano-aragoneses de l'Antic Règim*, Barcelona; Jordi BILBENY (2001), *Pero Vázquez de Saavedra i Cristòfor Colom*, Arenys de Mar; Jordi BILBENY (1999), *La descoberta catalana d'Amèrica. Una reflexió sobre la manipulació de la història*, Granollers; Jordi BILBENY (1998), *Brevíssima relació de la destrucció de la història: La falsificació de la descoberta catalana d'Amèrica*, Barcelona; Jordi BILBENY (1999), «Els Colom de Barcelona i el barceloní Cristòfor Colom», *Paratge* (Sant Cugat del Vallès), núm. 10.

tança, i aprofitats durant el compromís de Casp per afavorir la successió de Ferran d'Antequera. Penso que és evident que Peronella mai no va exercir de reina i caldria estudiar, si els documents resulten autèntics, per què s'intitulava reina quan es tracta d'un cas que la muller no segueix la condició del marit; la possible catalanitat de Giraltona Carlino, l'amant d'Alfons IV el Magnànim, i la identificació d'una altra amant seva, Margarida d'Híjar. És clar que tots aquests temes segurament són considerats de molt poc interès pels nostres historiadors, com també ho deu ser el veritable autor de la *Historia de los condes de Urgel*, atribuïda, sembla que erròniament, a Dídac Montfar-Sorts, quan segurament fou el pare Villanueva.⁹

En relació amb l'heràldica, disciplina fins fa molt poc ignorada o menystinguda per la gran majoria dels historiadors catalans, cal dir que el seu estudi i coneixement ha contribuït a esbrinar molts punts desconeguts de la història. Referint-nos només a Catalunya, fa alguns anys uns arqueòlegs alemanys van trobar a Turquia un ferro del fre d'argent d'un cavall. Portava gravat un escut triangular curvilini faixat d'or i de gules. Era evident que es tractava de l'escut d'Empúries, però desconeixiem si algun membre d'aquesta família havia anat a aquell país. Per pura casualitat, uns mesos més tard que se'm demanés que fes una investigació, realitzant-la a l'arxiu sevillà dels ducs de Medinaceli, comtes d'Empúries, vaig trobar un document de 1298 en el qual el comte Ponç V Hug esmentava que el seu germà Hug, comte de Squillace, es trobava presoner del «soldà de Babilònia». Ningú no s'havia plantejat per quin motiu els comtes del Pallars Sobirà portaven el seu escut sobre el pit d'una àguila bicèfala, l'àguila imperial, i, evidentment, hi havia un motiu: la seva relació amb la casa imperial de Nicea pel fet del matrimoni, realitzat el 1281, entre el comte Arnau Roger I i Làscara de Ventimiglia, filla de la princesa Eudòxia Làscaris de Nicea. En relació amb l'escut de la ciutat de Tàrraga, fins fa pocs anys, era blasonat quarterat: al primer i al quart, l'escacat d'or i de sable dels comtes d'Urgell, i al segon i al tercer, el senyal dels quatre pals dels comtes de Barcelona. Però resulta que els comtes d'Urgell mai no havien tingut cap relació amb la ciutat, i aquesta mai no havia pertangut al comtat d'Urgell. L'explicació era que el primitiu escacat d'or i de gules del llinatge dels Tàrraga havia estat alterat. Els Tàrraga van ser, el 1154, els repobladors de la localitat. El mateix s'esdevingué amb Ribes de Freser, on s'emprava un escut amb un escacat dels comtes d'Urgell sense que aquests tampoc no haguessin tingut mai una relació amb la vila. Es tractava, en realitat, de l'escacat dels Ribes, que és d'argent i d'atzur. Els dos municipis han recuperat els seus autèntics esmalts. A Catalunya, contràriament al que ja ha estat fet en altres països, encara no tenim un corpus de les làpides sepulcralcs heràldiques, ni han estat editats tots els armorials i manuscrits heràldics que dormen a les biblioteques.¹⁰ Això permetria estudiar el sistema heràldic català i les seves característiques, encara totalment desconeguts, com ho són l'aparició dels

9. Jaume RIERA I SANS (2002), «Jaume Villanueva i el comtat d'Urgell», *Els grans espais baronials a l'edat mitjana*, Lleida.

10. Michel PASTOUREAU (1994), *Les armoiries. Lecture et identification*, Saint-Aignan-le-Grand-Lieu.

oficials d'armes (heralds, reis d'armes, porsavants, farauts) i dels coronells timbrant els escuts.¹¹

Pel que fa a la nobiliària catalana, tampoc no ha estat fet un cens ni un estudi a fons de les famílies nobles i de les peculiaritats que, com a classe social, tenien. Tanmateix, malgrat que ara els historiadors s'han adonat de la importància que, en tots els camps, ha tingut la noblesa, hi ha encara molts punts foscos o desconeguts: la formació i evolució de les distintes categories nobiliàries (magnats, barons, nobles, cavallers, varvassors, comdors, homes de paratge); l'origen i les motivacions de la concessió dels diferents privilegis nobiliaris; l'evolució dels tractaments —molt més importants del que es pensa— donats als individus de la reialesa i als distints comportaments de l'estament nobiliari; la influència i l'aclariment de les nombroses empreses i ordes ideats pels nostres monarques i membres destacats de l'alta noblesa, i una explicació del fet que a tots els comtats catalans hi ha hagut vescomtes menys a la Ribagorça.

11. Jaume RIERA I SANS (2002), *Els heralds i les divises del rei Martí (1356-1410)*, Barcelona; Martí DE RIQUER I MORERA (1984), «Los heraldos del título de Aragón y las peculiaridades de la heráldica catalana», *I Seminario sobre Genealogía y Heráldica*, Saragossa.